

RUSSELLOVA ETIČKA TEORIJA

MILENA RADOVAN
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 17
Stručni rad

Primljeno: 1984-10-31

U raznovrsnosti problematike kojom se Bertrand Russell bavio, važno mjesto imaju i njegovi etički pogledi, iako su razasuti po raznim njegovim spisima. Ni Russell niti mnogi njegovi prikazivači ne bi svu problematiku kojom se ovaj plodan i kontroverzan mislilac bavio, nazvali filozofskom. Jer sam Russell je ponekad etiku i društveno-humanističku problematiku ubrajao u krug filozofskih problema, a još češće isključivao polazeći od toga da su kognitivna i vrijednosna problematika strogo odvojene. Russell je istakao da je upravo vrijednosna problematika ono što filozofiju odvađa od znanosti. A kako se zalagao za stvaranje filozofije koja se oslanja na znanost, a isto tako je tvrdio da temeljne vrijednosti ne mogu biti dokazane, smatra da za sferu vrijednosti nema mjesta u strogoj znanosti niti u znanstveno orijentiranoj filozofiji. Taj odnos Russell razmatra ovako: znanost utvrđuje istine, etika se bavi vrijednostima, a ako je filozofija svojevrsna znanost, etika tu ne spada. Iako je Russell izvodio ovakve zaključke, ipak ostavlja etiku u sferi filozofije, ali je razmatra kao bitno izdvojenu oblast sa drugačijim statusom od onoga koji ima naučno zasnovana filozofija, logika i epistemologija. Za ovo podvajanje kognitivne i vrijednosne problematike Russell nalazi razlog u tome što su temeljni stavovi etičkih koncepcija nedokazivi. Ali to je slučaj i sa najosnovnijim filozofsko-naučnim stavovima, koje je sam Russell pokazao kao nedokazive. Fundamentalni postulati su i u spoznajnoj i u vrijednosnoj sferi nedokazivi; oni imaju svoje onotološke pretpostavke i svoje gnoseološke principe, isto tako temeljne kao što su i vrijednosni principi u sferi ljudskog doživljavanja. Iako se to dvoje ne može poistovjetiti, ipak i jedno i drugo spadaju u ljudsku spoznaju različite vrste i stupnja objektivnosti.

Etička teorija B. Russella nije jedinstvena. On je i ovdje, kao i u drugim sferama znanja, mijenjao svoje poglede. U početku intuicionist, isto kao i Moore smatra da se »dobro« ne može definirati, ali se može intuitivno spoznati. Zatim je to gledanje odbacio, smatrajući da su svi vrijednosni iskazi izražaj emocija, da imaju optativni, a ne indikativni karakter i time zasnovao emotivistički pravac u meta-etici. Ali njegov emotivizam ubrzo poprma društveni karakter, jer uviđa da je u vrijednosno-etičkim stavovima uz emocije prisutna i naša želja da budu prihvaćene u društvu. Tako Russell izbjegava relativizam u etici i gradi objektivnu osnovu za svoju etiku i u tome vidi mogućnost naučnog zasnivanja etike.

U etici se B. Russell uključuje u suvremena meta-etička razmatranja o značenju specifično etičkih termina kao što su »dobro«, »ispravno«, »treba« itd. U odnosu na dotadašnju filozofiju morala, u kojoj se utvrđivalo najviše dobro i iz njega izvodila pravila i norme za moralnu praksu, pitanje o značenju vrijednosnih i moralnih iskaza kreće se u suvremenoj etici na meta-nivou i pita za prirodu svakog, bilo kojeg vrijednosnog i moralnog iskaza u njegovoj gnoseološkoj i logičkoj dimenziji. U takva se razmatranja uključuje Russell koji na svojevrsan način sažima i prevazilazi sve bitne etičke orijentacije u suvremenosti.

Russell je najprije kraće vrijeme prihvaćao etičko učenje G. E. Moorea i izložio ga u »Philosophical Essays«, 1910. pod naslovom »The

Elements of Ethics«. Tu se slaže s Mooreovim shvaćanjem da se »dobro« ne može definirati i nije prirodno svojstvo. Ni jedan ni drugi ne poriču da se posebno »dobro« može definirati, ali »dobro« uopće, tj. dobrotu ili osnovna vrijednost, atribut »dobro« ne može se definirati. I jedan i drugi uspoređuju »dobro« s bojom koja je prirodni kvalitet realnog svijeta i spoznaje se osjetilima, dok »dobro« spoznajemo intuicijom. Odatle proizlaze poteškoće u razumijevanju »dobra« pa je razumljivo da su veća neslaganja među ljudima u poimanju dobra nego u razlikovanju boja. Russell je ipak u to vrijeme etičke stavove smatrao objektivnim, što i obrazlaže ali najprije nastoji odrediti značenje osnovnih etičkih termina »dobro« i »loše«. Jer, ako se posao etičara sastoji u tome da ispituje razloge za ponašanje, tj. kriterije dobrog i lošeg ponašanja, možemo se samo nakon što odredimo što znači dobro i loše, pitati o ponašanju, tj. pitati kako se ispravan postupak odnosi na činjenje dobra i izbjegavanje zla. U tome je poteškoća sam intuicizam. Jer, kako je manje slaganja u pogledu »dobra« nego u pogledu boje, neki su filozofi pokušavali »dobro« definirati nečim drugim, kao npr. utilitaristi zadovoljstvom. Russell pobija taj njihov stav.

Njemu je pojam »dobro« temeljniji i od »treba« i od »ispravno«, pa u nastojanju da ga pobliže odredi pokušava sa shvaćanjem dobra u smislu poželjnog, s tim da ukazuje da se etika ne bavi osobnim nego impersonalnim željama. Isto tako, kada je stvar dobra, tada treba da postoji po sebi, a ne kao sredstvo. Ipak, »dobro« nije samo ono što je poželjno jer je nemoguće radi različitosti želja utvrditi koja je želja poželjnija i bolja od druge. Russell mogućnost objektivnosti vidi u stvaranju harmoničnih želja, ali ne razvija misao do kraja, da bi se kasnije u svojim etičkim razmatranjima, već promijenjenim, ponovo na to vraćao. Russell smatra da kada kažemo da je stvar dobra po sebi, a ne samo kao sredstvo, mi toj stvari pripisujemo svojstvo koje ona ima ili nema sasvim nezavisno od našeg mišljenja o predmetu ili od naših želja. A kada se dvoje ljudi razlikuju u pitanju da li je nešto dobro ili loše, samo jedan može biti u pravu, iako je teško znati koji.

Nakon što se pozabavio temeljnim parom kategorija u etici »dobro« i »loše«, Russell nastavlja dalje u »The Elements of Ethics« baviti se drugim parom kategorija »ispravno« i »pogrešno«, te smatra da se smisao ispravnog sastoji u emociji odobravanja nekog postupka. Sama emocija ne dokazuje ispravnost nekog postupka, ne implicira objektivnost, pa Russell uvodi sud odobravanja kao onaj koji implicira istinitost i pogrešku pri odobravanju, kao onaj koji implicira objektivnost. Razumljivo je da se sud odobravanja ne podudara uvijek sa emocijom odobravanja. Tako, postupati po savjesti jest moralno, ali još ne znači da je i objektivno ispravno, isto tako u postupanju emocionalno odobravanje ne osigurava i objektivno ispravno postupanje. Radi toga, tek kad definiramo »objektivno ispravno«, tada posljedice djelovanja postaju relevantne. Russell dalje kaže da se u običnom govoru uzima u obzir prihvaćeni kodeks moralnih pravila kao onaj koji ustanovljuje postupak kao ispravan ili neispravan i koji teži usklađivanju objektivne i subjektivne ispravnosti. U poimanju objektivno ispravnog Russell se priključuje utilitaristima smatrajući da je objektivno ispravno na neki način zavisno od posljedica. Objektivno ispravno mora biti i moguće, tj. ono koje od svih mogućih, na osnovu raspoloživih podataka, ima izglede

na najbolje posljedice ili najmanje izgleda na loše posljedice. Russell s tim u vezi usvaja i princip determinizma bez kojega, po njemu, ne bi bilo moralnosti. Ljudi postupaju onako kako postupaju upravo stoga što su njihovi postupci determinirani prethodnim aktivnostima, sredinom, nasljedem. Ako želimo da oni postupaju drugačije, moramo na neki način izazvati ponašanje kakvo želimo. Odobravanje ili neodobravanje nećijih postupaka ima isti smisao.

Međutim, temeljni dio etike koji se odnosi na osnovno dobro, a ne na ponašanje, nezavisan je od problema determinizma i slobodne volje. Ali, uz pojam »treba« determinizam je bitan. Jer, kao objektivno ispravan postupak određuje se onaj koji će od svih mogućih u određenim uvjetima vjerojatno imati u cjelini najbolje posljedice. Uz prihvaćanje principa determinizma ide i princip odgovornosti u pogledu izbora određene aktivnosti, a taj izbor je opet određen prethodnim izborima i aktivnostima, i tu se po Russellu determinizam u etici potvrđuje. Russell je ipak morao pretpostaviti da se odgovornost za čin koji je upravo takav trebao biti, ne može očekivati i da je pretpostavka postojanja minimuma slobodne volje bitan uvjet svakog moralnog suđenja.

B. Russell nije dugo bio pristalica Mooreovog etičkog učenja. Njegova opća koncepcija u filozofiji sve više je postajala izrazito empiristička, pa mu ni pojam moralne intuicije u etici nije više odgovarao, a niti pojam ne-prirodnih svojstava koja objekti posjeduju, a o kojima se ništa ne može znati na osnovu iskustva. Russell se sada usmjerava na emotivističko gledište, po kojemu je moralni subjekt nepogrešiv sudija u izboru ciljeva i vrijednosti. Sva ljudska aktivnost, po njemu, proizlazi iz dva izvora: impulsi i želje, i dok emocije odlučuju o izboru ciljeva, razum odlučuje samo o sredstvima za njihovo postizanje. Russell nije ostao na čisto emotivističkim pozicijama, nego je nastavio tražiti objektivnu osnovu etičkih stavova uviđajući da želje nisu samo subjektivne već i općenitije po sadržaju, da imaju društveni sadržaj. Tako iskaz »ovo je dobro« koji on interpretira kao »ja ovo odobravam ili ja ovo želim« znači »zajednica kojoj pripadam ovo odobrava i smatra ovo poželjnim«. »Dobro« nije jednostavno ono što se želi, kaže Russell, nego ima svoj društveni sadržaj. Ljudske želje se sukobljavaju, dobrim željama se smatraju one koje su po sadržaju opće, impersonalne. Dobre želje su, po Russellu toliko obuhvatne da prelaze sve posebne granice vrijednosti, proširujući se na cijelu ljudsku vrstu, želeći opće dobro za sve, a to je po njemu dobar život. »Dobro« je ne samo emotivno i društveno, nego i nepristrasno i objektivno, harmonično. Otud Russell i postavlja princip: »Postupaj tako da proizvedeš radije harmonične nego neharmonične želje«. ¹ Time su i želje uključene u kriterij »dobra«, a prethodni iskaz »ovo je dobro« ne znači samo »zajednica kojoj pripadam ovo odobrava«, nego: »zajednica kojoj pripadam ovo odobrava i želi da to i drugi odobravaju« (odnosno »ovo želi i želi da to i drugi žele«). Time Russell smatra da je zadovoljio zahtjev koji je Kant formulirao: da norme koje izriču moralni sudovi budu univerzalne.

Russell naglašava da je središnje pitanje etike ispitivanje razloga i opravdanja moralnih pravila. On odbacuje sve ranije poznate kriterije opravdavanja kao što su kriterij pohvale i osude, odgovornosti i grijeha, kao osnovne, a ističe princip totaliteta posljedica koje su važne za ocjenu

¹ B. Russell, *An Outline of Philosophy*, 1927, str. 187.

nekog postupka, pa utilitaristički princip nije dostatan po njemu, bez uključenja sreće, ljubavi i inteligencije. Moralna pravila su po Russellu samo sredstvo za moralno ili harmonično društvo sa harmoničnim željama. U željama leže i motivi, u impersonalnim željama pojam »treba« se određuje kao društveni pojam, a »ispravno« je kao društveni pojam određeno dobrim posljedicama za sve. Russell smatra da moralna pravila treba poštivati samo ako imaju dobre posljedice u odnosu na opće dobro, u protivnom ih treba mijenjati. Sama pravila nemaju potpunu autonomiju, nego su opravdana samo ako su shvaćena kao sredstvo za ono što je dobro. Tako je Russellov kriterij poboljšani ili idealni utilitaristički kriterij posljedica. Po njemu, one želje koje nisu u suglasnosti sa općim željama čovječanstva nisu vrijedne ili moralne želje. Time se etika približava politici i predstavlja pokušaj da se kolektivne želje nametnu pojedincu ili obratno, želje pojedinca da se nametnu grupi. U skladu s tim se glavna funkcija moralnih sudova i etike sastoji u tome da depersonalizira naše želje, a time je i sužen opseg naših želja koje se uključuju u moralni razgovor — one koje su po sadržaju univerzalne.

Russell u stvari ovim svojim stavom izlazi iz emotivističkog pravca u etici, približavajući se naturalizmu i smatra da nema unutrašnje vrijednosti van iskustva; vrijednosti nisu potpuno objektivne jer ne postoje van ljudske volje, a nisu ni potpuno subjektivne jer nisu izraz samo osobnih želja. Russell sada tvrdi da se pojam »dobro« može definirati i da se etika mora povezati sa politikom, a može ju se također staviti usporedo sa ostalim vrstama znanja, iako sa manjim stupnjom egzaktnosti, analogno prirodi samog predmeta. Ranije je Russell mislio da etička objektivnost može biti društvena, a ne logička i empirijska. Sada smatra da su vrijednosti i moralni iskazi deskriptivni i istiniti ili pogrešni. Etički termini se odnose na izvjesna empirijska, odnosno naturalna svojstva. »Dobro« Russell sada definira kao »zadovoljenje želje«, a želje su prirodno svojstvo čovjeka, i jedini kriterij za vrednovanje su broj i intenzitet želja. Ispravno ponašanje je ono koje će proizvesti veću mjeru »dobra« nad »lošim«. Proizlazi iz toga, smatra Russell, da su svi vrijednosni i moralni stavovi u principu empirijski provjerljivi i da je smisljeno reći da je jedan moralni kodeks opravdaniji od drugog. Objektivnost je definirana u odnosu na želje čovječanstva, a njihovo zadovoljenje u smislu najvećeg mogućeg broja. Russell sada nadolazi na sličnost etike i znanosti, iako ostaje osnovna razlika između njih: znanost polazi od percepcija, etika od emocija. Sličnost se ogleda u tome što su obje impersonalne i intersubjektivne. Russell se nada da je moguće pronaći sličnu mjeru slaganja u ljudskim emocijama odobravanja i neodobravanja kakvu je moguće pronaći u ljudskim perceptima iste objektivne stvarnosti. On pronalazi tu mjeru sličnosti u definiranju »dobra« kao »zadovoljenje želje«, a odbacio je mogućnost da se ta sličnost pronađe u onome što ljudi smatraju ispravnim odnosno neispravnim, jer različita se ljudska društva veoma razlikuju u svojim standardima ispravnog ponašanja. Osim toga, Russell je od početka smatrao da je najprije potrebno odrediti temeljnu vrijednost »dobro«, a da se kasnije »ispravno« definira kao osobina onog ponašanja koje vodi maksimalno mogućoj realizaciji te vrijednosti. Ta vrijednost jest zadovoljenje želje, unutrašnje dobro znači zadovoljenje dobrih želja, a ispravan postupak je onaj koji proizvodi maksimum želja koje su podudarne. Jer, kako želje divergiraju, ispravno bi bilo svako zadovoljenje želja koje nema loše posljedice. U tom smislu

Russell i govori o komposibilnim (suglasnim, podudarnim) željama i nesuglasnim, pa su neke želje u odnosu na mogućnost njihovog zadovoljenja suglasne, a neke to nisu. Tako su, dakle, bolje one želje koje su suglasne sa što je moguće više drugih želja, pa je, navodi Russell, ljubav bolja nego mržnja, suradnja nego takmičenje, mir nego rat. Jedne su želje ispravne a druge neispravne, smatra Russell.

Tu se postavlja pitanje: zadovoljavanje čijih želja može biti smatrano kao »dobro«, da li dobro pojedinca, grupe ili cijelog čovječanstva? Russell je odgovorio da je to dobro pojedinca koje je u sulasnosti sa općim dobrom. Iz toga nadolaze druga pitanja: da li postoje i ako postoje, koji su to načini da se pojedinac navede da želi opće dobro? Zatim: postoji li racionalan način da se pojedincu dokaže da je moralno željeti opće dobro, tj. postoji li razuman način da se između različitih »dobara« odabere ono pravo? Na ova pitanja Russell odgovara u skladu sa svojim humanizmom, da je osnovno takvo uređenje u kojemu će sami društveni odnosi činiti korisnim za pojedinca ono što je korisno za cijelu zajednicu, te bi cjelokupna organizacija društva, institucije, zakoni i kontrola trebali štiti opće dobro i usmjeravati ljudsku aktivnost k tome. Radi toga je važan i odgoj i društveni standardi odobravanja i neodobravanja koji će biti u skladu s etikom čiji je temeljni princip da treba težiti maksimalno mogućem dobru svih ljudi. Ostaje pitanje: radi čega je potrebno i moralno ispravno ne samo pojedinca, već i razne društvene grupe navesti da žele opće ljudsko dobro i podređuju mu svoj osobni interes. Russell navodi argument »prosvjećenog sebičnjaštva« — da je suočavanje pojedinca ili grupa s realnom situacijom u svijetu i posljedicama njihovih postupaka u velikom broju slučajeva dostatno da ih se navede na ponašanje koje će biti u skladu s općim interesom. Russell ne nalazi direktne i neoborive argumente etičke prirode koji bi mogli uvjeriti pojedinca ili grupu da su interesi čovječanstva u cjelini iznad njegovih parcijalnih interesa. Ali, ne odustaje od toga da se kao osnovni postulat etike prihvati tvrdnja da je opće dobro ono prema čemu treba procjenjivati sve postupke, tj. da su etičke norme univerzalne, i da to pruža dostatnu osnovu za opće prihvatljivu etiku (opće prihvatljivu u smislu da će je prihvatiti ogromna većina ljudi, pri čemu se izuzeci kao i pri naučnoj argumentaciji, mogu zanemariti).

U tom smislu se može reći da postoje etičke istine i etičke zablude: ako netko prihvaća kao ispravan postupak onaj koji ne vodi maksimalnom dobru (pod pretpostavkom da je u datoj situaciji bio moguć postupak koji bi tom dobru vodio), onda je on u zabludi i njegov sud je neistinit.

Russell smatra da, kada je taj osnovni princip ustanovljen i oko njega postignuto opće slaganje, dalje se radi samo o tome da se iznalazi način na koji taj cilj može biti ostvaren.

Russellovom postavljanju vrhovnog etičkog principa kao osnovnog iz kojeg se izvode drugi, mogu se dati neki prigovori koji se tiču i utilitarista. U prvom redu takvo gledanje ne daje mogućnost da se želje procjenjuju (i dobro kao njihovo zadovoljenje) na bitan, tj. kvalitativan način, već jedino kvantitativno (broj želja). I podjela koju Russell uvodi na komposibilne i inkompatibilne želje je također kvantitativnog karaktera. Ta podjela ne uočava razliku između postupaka koji vode uvećanju sreće od onih koji vode otklanjanju nesreće, zatim ne postoji

kriterij po kojem bi se moglo procijeniti da li su neke želje dostojnije čovjeka nego neke druge. Russell to uviđa, ali i pored toga što se osobno izjašnjava za zadovoljavanje »viših« ljudskih želja, ne nalazi princip kojim bi to opravdao. Ne uviđa se također da nije svako zadovoljenje želja najviša vrijednost, jer neke nezadovoljene želje vode sublimiranju, intenzifikaciji i nastajanju plemenitijih i trajnijih želja, što u tom slučaju ima veću vrijednost i smisao za čovjeka nego samo aktualno zadovoljavanje postojećih želja. Zanimljivo je i postupci koji ne moraju imati loše posljedice po opće dobro, ali npr. vrijeđaju dostojanstvo čovjeka, a ne spominju se niti moralna vrijednost žrtve za druge.

Russellovi pogledi u etici zaslužuju najveću pažnju s obzirom na aktualnost i prožetost humanizmom. Njegova etika je emotivistička po tome što polazi od želja, a društvena po posljedicama i po osnovnom kriteriju individualnih želja i postupaka koji bi bili mjereni u odnosu na općeprihvaćene vrijednosti od strane cijelog čovječanstva, a ne jedne njegove grupe ili pojedinca ili nečeg izvanljudskog. U tome Russell ipak više ostaje na kontemplativnom nivou, a manje nastoji na vrijednostima kao plodovima ljudske prakse mijenjanja svijeta i sebe.

Literatura:

1. Bertrand Russell, *Outline of Philosophy*, London, 1927.
2. B. Russell, *Philosophical Essays*, London, 1910.
3. Svetozar Stojanović, *Savremena meta-etika*, Beograd, Nolit, 1964.
4. Arif Tanović, *Bertrand Russell filozof i humanist*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1972.
5. Svetlana Knjazeva, *Filozofija Bertranda Russella*, Zagreb, Naprijed, 1966.

Summary

Considering variety of problems that Bertrand Russell dealt with, very important place have his ethical views despite the fact that they have been dispersed within various papers. Neither Russell nor many of his reviewers would consider problems that this prolific and controversial writer dealt with philosophical, Russell himself considered ethics and social humanistic problematics to belong among philosophical problems much more so starting with the fact that cognitive and evaluative problematics are strictly devided. Russell pointed out that evaluative problematics is what actually separates philosophy from science. As a spokesman for the philosophy which would rely on science he nevertheless tried to prove that essential values cannot be proved. He maintained that there is no place for science proper in the evaluative sphere as well as in the scientifically oriented philosophy. This relationship Russell sees as follows: science establishes truths, ethics deals with values, and philosophy is a kind of science while ethics doesn't belong there. Though Russell came to these conclusions he still left ethics within the sphere of philosophy but he regards it as essentially separate field with different status from the one that scientifically established philosophy, logic and epistemology have. For the separation of cognitive and evaluative problematic Russell finds the cause in the fact that basic attitudes of ethical philosophy cannot be proved. This is also the case with the most fundamental philosophic-scientific attitudes which Russell himself showed to be unprovable. Fundamental postulates are unprovable in its conscious and evaluative sphere, they have its ontological hypothesis and its gnoseological principles equally essential as are its evaluative principles in the sphere of human experience. Despite the fact that these two cannot be equated they both belong to human consciousness of various sorts and degree of objectivity. Russell's theory of ethics is not unique. He has in this sphere as well as in other spheres of knowledge changed his points of view. At the beggining he was spokesman for intuitionism and like Moore he maintains that »good« cannot be defined, but it can be intuitively recognized. Afterwards he rebuked his attitude considering that all evaluative expressions were emotional that they had optative rather than indicative character, thus constituting emotivistic trend in meta-ethics. His emotivism soon aquired social character since he recognized that in evaluative critical attitudes next to emotions there were also our wishes to be taken into account in order to be accepted in society.

Russell avoids relativism in ethics, thus he builds an objective basis for his ethics, and in it he sees the possibility of scientific foundation for ethics.